

## CRONICA RESTAURĂRIILOR DIRECȚIEI PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL — 1976

În anul 1976 prin grija Direcției Patrimoniului Cultural Național a fost terminată restaurarea și efectuată recepția, parțială sau totală, către beneficiarii de folosință, la o serie de 21 de monumente.

## BISERICA DE LEMN DIN ONCEȘTI — MARAMUREȘ

A fost construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pentru protejarea și valorificarea științifică a monumentului, s-a propus strămutarea în Muzeul satului de la Vad — Sighet.

S-au executat lucrări de restaurare complexe, recondiționându-se piesele de lemn deteriorate. Monumentului i-a fost redată forma sa originală. Amplasamentul actual, în centrul de greutate al viitorului muzeu, îi asigură o deosebită punere în valoare (arh. Niels Auner).

## CETATEA TÎRGU MUREȘ

S-a lucrat la incinta fortificată, construită în secolul al XV-lea în jurul și în legătură cu biserica și mănăstirea franciscană preexistentă.

Din această fază s-au păstrat doar 2 turnuri — turnul mic și o parte din bastionul Blănarilor, dar au mai fost identificate și marcate, în ruine, un turn la sud (toate pe plan pătrat), precum și zidul de incintă pe laturile sud și vest.

În secolul al XVII-lea, acestea au fost înglobate într-o incintă vastă (cca 6 ha), cu 7 turnuri, pe plan poligonal, având 3—4 niveluri, cu rol de fortificație orașenească.

Prin restaurare s-au reconstituit integral incinte cu drumuri de strajă și s-au marcat etapele de evoluție ale acesteia. Pe baza unor documente din arhiva austro-ungară (1715—1745) precum și prin analogii cu elementele de arhitectură conservate, s-a revenit la forma originală a bastionelor, cu golurile, planșeele și accesele lor, punându-se în valoare părțile originare (goluri de tragere, rampe pentru tunuri, stilpi și nivele dispărute prin transformări ulterioare etc.).

Învelitorile au fost și ele reconstituite volumetric după documentele existente dar, acolo unde lipseau elementele originare, s-a adoptat o structură modernă — în întregime aparentă — din ferme din scinduri pe mari deschideri.

Întregul ansamblu urmează să fie adaptat unor funcțiuni culturale turistice: muzeu, ateliere meșteșugărești și unități de alimentație publică. În apropiere se va amenaja un hotel într-o clădire din secolul al XVIII-lea, amplasată în partea de nord a bisericii. (arh. Sanda Ignat).

## BISERICA DIN HAIEU — BIHOR

Biserica, ridicată la sfârșitul secolului al XIII-lea — începutul secolului al XIV-lea, se afla într-o stare avansată de degradare. Lucrările de restaurare au constat din consolidarea monumentului, refacerea finisajelor și amenajarea exterioară la cota vechiului nivel de călcare. Monumentul va fi redat circuitului turistic (arh. Viștorîța Brîncu).

## CASTELUL DIN BRÂNCOVENEȘTI

Monumentul, construit între 1537 și 1555, a suferit unele transformări la începutul secolului al XIX-lea, fiind reprezentativ pentru arhitectura și sculptura renașcentistă din Transilvania.

Datorită stării de uzură a construcției, beneficiarul a început executarea unor lucrări de reparații capitale și instalații de încălzire, concomitent cu restaurarea exteriorului castelului.

Monumentul va fi utilizat în continuare de căminul-spital.

## BISERICA VECHE ROMÂNEASCĂ DIN MĂNĂSTIREA — MICA

Biserica ortodoxă este databilă, după încadrarea stilistică a elementelor de arhitectură, în secolele XIII—XIV. În secolul al XVIII-lea respectivului lăcaș i s-au făcut importante modificări.

Lucrările de restaurare au fost justificate de vechimea monumentului ajuns într-o stare

de ruină avansată; malul ce sprijinea biserica pe latura de vest fiind și el degradat. Prin refacerea șarpantei și turnulețului-foisor, a pridvorului din lemn, a bolților și a unor pereți s-a redat monumentului aspectul său original. Cu prilejul lucrărilor de consolidare a malului vestic s-a lărgit accesul la biserică, creându-se și un balcon-belvedere spre valea Someșului. Au mai fost executate amenajări exterioare și plantații care contribuie la punerea în valoare a noului obiectiv turistic.

## BISERICA DIN SCHEI — BRAȘOV

Monument religios, făcând parte dintr-un valoros ansamblu ce cuprinde printre altele și prima școală românească, biserica din Schei, redă o suprapunere de etape istorice, între secolele al XIV-lea și al XVIII-lea, ilustrând relațiile Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova.

Pe baza unei amănunțite cercetări arheologice și de parament (după înlăturarea adaosurilor tirzii nevalorose) au fost puse în valoare principalele etape refăcându-se vechea decorație și luându-se toate măsurile de consolidare necesare.

Ctitorie a lui Neagoe Basarab, refăcută în timp și de alți domnitori (Petru Cercel, Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu), monumentul a fost reintegrat circuitului turistic (arh. Marina Iliescu).

## BIRTUL POȘTEI DIN LUGOJ

Construit în secolul al XVIII-lea, monumentul a fost refăcut și amenajat ulterior, fiind un ansamblu important pentru acest gen de construcție.

După lucrările de restaurare generală, edificiului i s-a dat o destinație muzeistică.

## COLOANA INFINITULUI — TÎRGU JIU

În cursul anului 1976 s-au executat lucrările necesare aflatării cunoscutelor opere a lui Constantin Brâncuși, ridicată în anii 1937—1938.

## BISERICA TÎRGULUI — TÎRGOVIȘTE

Ctitorie a cărturarului Udriște Năsturel din anul 1654, pe locul unei biserici mai vechi din secolul al XV-lea, biserica Tîrgului este importantă pentru istoria arhitecturii românești, fiind un monument caracteristic pentru arhitectura religioasă de oraș din secolul al XVII-lea.

Restaurarea, justificată de necesitatea lucrărilor de întreținere, a redat monumentului adevărata sa valoare, alterată în trecut de o serie de modificări și adăugiri.

## ANSAMBLUL FOSTEI MĂNĂSTIRI COTMEANA

Biserica fostei mănăstiri Cotmeana (ctitorită cu probabilitate între anii 1387—1389 pe locul unui edificiu mai vechi) este situată la 4 km de șoseaua națională dintre Pitești și Râmnicu Vilcea.

La începutul acestui an s-au încheiat lucrările de restaurare care au constat din refacerea și completarea zidului de incintă, deschiderea porților originare, la biserică executându-se pardoseli de cărămidă și învelirea acoperișului cu tablă de plumb. La turnul-clopotniță ridicat în 1777 s-au refăcut partea superioară din lemn, șarpanta și învelitoarea de șifă.

Pentru realizarea unui circuit fluent în jurul monumentului și agrementarea incintei s-au executat lucrări de amenajări exterioare, alei, înierbări (arh. Radu Voinaroski).

## MONUMENTUL TRIUMFAL DE LA ADAMCLISI

În anul 1976 a fost terminată degajarea terenului în jurul monumentului pentru a se reda adevărata proporție a obiectivului.

## CASA GEORGE ENESCU — TESCANI

Construită în 1894, casa memorială Enescu este o clădire de piatră și cărămidă pe două nivele, având fațada principală decorată cu coloane neoclasice. Destinația monumentului este de muzeu, casă memorială și casă de creație.

## MĂNĂSTIREA SECU-CHILII EST

Lucrările de restaurare care au redat treptat aspectul original al ansamblului mănăstiresc au fost completate în 1976 cu corpul de chilii est. Restaurarea a constat din consoli-

darea întregului tronson, cu refacerea șarpantei și a balconului, precum și din lucrări de finisaje (pardoseli, tencuieli, timplării).

Lucrările continuă pentru restaurarea ultimei aripi a incintei — chiliile sud (arh. Radu Voinaroski).

## BISERICA MĂNĂSTIRII BISTRIȚA — NEAMȚ

Biserica mănăstirii Bistrița, construită de Alexandru Lăpușeanu în secolul al XVI-lea, pe locul celei ctitorite de Alexandru cel Bun, a suferit transformări radicale în secolul al XIX-lea în special prin adaptarea unui acoperiș străin ca înfățișare de ceea ce numim noi acoperiș moldovenesc, zidindu-se pe latura vestică a acoperișului un pinion-fronton, acoperișul nou înglobând în structură ferestrele turlei. Din schimbările aduse frumosului monument amintim câteva: un pridvor care lua din silueta bisericii, scurtări la ferestrele mici de la naos, micșorarea prin zidărie a ferestrelor mari de la pridvor și pronaos.

Prin restaurare s-a revenit la un acoperiș tradițional cu cozoroc, s-au degajat bazele stelate ale turlei, acoperindu-se fiecare componentă a construcției separat, s-a revenit la vechile goluri de la naos, s-a degajat biserica de adaosurile inadecvate. Restul lucrărilor au cuprins finisarea pardoselilor, refacerea contraforturilor, timplăriei, vitrourilor, tencuielii etc. (arh. Nicolae Diaconu).

## BISERICA MĂNĂSTIRII CETĂȚUIA — IAȘI

Biserica mănăstirii Cetățuia din Iași, construită de Duca Vodă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a fost restaurată în mai multe rânduri, ultima schimbând cu totul formele inițiale ale acoperișului, iar unele distrugerii parțiale (provocate de calamități) au adus multe modificări în construcție, cum ar fi renunțarea la una din intrările în pridvor. S-au distrus ancadramele de piatră, s-au făcut tencuieli de ciment ce au urzit fațadele.

Prin restaurare s-a revenit la vechia înfățișare, luându-se ca model tabloul votiv, acoperișul redând de data aceasta caracteristicile inițiale. S-au reintegrat ancadramele, s-au plombat porțiunile distruse ale paramentului, s-au refăcut pardoselile, timplăriea etc. (arh. Nicolae Diaconu).

## BISERICA SF. GHEORGHE — SUCEAVA

Lucrările de restaurare s-au limitat la refacerea pardoselilor, urmind ca restul lucrărilor să fie reluate în funcție de restaurarea întregului ansamblu al mănăstirii Sf. Ioan (arh. Nicolae Diaconu).

## TURNUL-CLOPOTNIȚĂ AL MĂNĂSTIRII PUTNA

Construcție tirzie, executată în incinta mănăstirii Putna (secolul al XX-lea), străină de arhitectura noastră, dar încadrată în ansamblu.

Lucrările au constat din consolidări și întrețineri, refăcându-se acoperișul, terasa superioară, plombe, tencuieli, timplării și reparații la scara de acces și eșafodajul clopotelor (arh. Nicolae Diaconu).

## BISERICA DOBROVĂȚ

Ultimul monument ridicat de Ștefan cel Mare, biserica mănăstirii Dobrovăț a fost ctitorită la 1502. Construcție de tipul celor fără turle, a suferit mari transformări, în special în secolul al XVIII-lea, cînd i se plantează trei turle cu arhitectură cu totul diferită de cea inițială.

Acest adaos a dus la spargerea bolților în pronaos și naos, distingîndu-se splendida pictură, iar deasupra gropniței s-a lăsat bolta, turla de deasupra rămîind fără contact direct cu interiorul bisericii.

În trecut biserica a fost pictată și în exterior și, probabil fiind deteriorată, a fost decapată într-o perioadă cînd cunoașterea și posibilitățile materiale de consolidare sau refacere au lipsit.

Prin mărirea intrărilor dintre pronaos-gropniță-naos s-au distrus ancadramele.



Restaurarea și-a propus ca în afara lucrărilor curente, obișnuite într-o intervenție, să se revină la forma inițială a monumentului. În acest scop s-au demolat turlele greoaie ce au produs crăpături și fisuri în zidăria bisericii, periclitând întregul edificiu. S-a consolidat zidăria cu centuri de beton armat și s-a ridicat o șarpantă deosebită având la bază imaginea tabloului votiv.

A fost decapat terenul în jur, pînă la nivelul de călcare, redîndu-se astfel silueta originală a monumentului, patrimoniul cultural fiind înzestrat cu o nouă piesă de mare preț (arh. **Niculae Diaconu**).

#### MĂNĂSTIREA RĂȘCA — CHILII NORD

La sfîrșitul anului 1976 au fost recepționate lucrările de restaurare la corpul de chilii aflate pe latura de nord a incintei mănăstirii.

Restaurarea acestei clădiri (datînd din secolul al XIX-lea) începută în 1974 de Mitropolia Moldovei cînd s-a executat jumătatea dinspre vest a clădirii, scurtată cu două travei de chilii, conform avizului aprobat, a fost preluată în planul DPCN în 1975.

S-a continuat acoperișul cu învelitoarea de șită pe jumătatea dinspre est a clădirii amenajate în paraclis.

A fost refăcut cerdacul exterior pe fundații noi, inclusiv stîlpii, balustrada și dușumelele.

S-au executat toate finisajele interioare și exterioare, tencuiei, pardoseli, zugrăveli etc., precum și instalațiile interioare aferente (arh. **Șt. Balș**).

#### CASELE INCINTEI BISERICII RĂZBOIENI

Pentru definitivarea întregului ansamblu al bisericii Războieni au fost restaurate și clădirile din incintă — casa pentru custode și muzeu, precum și casa paznicului.

Casa-muzeu, situată în spatele bisericii, este o clădire-parter, mărginită pe două laturi cu pridvoare de lemn caracteristice regiunii.

Construcția, păstrînd întocmai formele existente, a fost în întregime refăcută pe fundații noi, cu zidărie de cărămidă și învelitoare de tablă galvanizată vopsită.

Interiorul, în afară de locuință, cuprinde o sală mare de muzeu pentru expunerea obiectelor legate de istoricul bisericii.

Casa paznicului, aflată pe latura nord-est a incintei a fost și ea refăcută în aceleași condiții de păstrare a formelor existente, inclusiv a interesantului tavan de lemn din scînduri în caplama folosit în vechile case țărănești din regiune (arh. **Șt. Balș**).

#### ANSAMBLUL BISERICII VORONEȚ

Pentru protejarea ansamblului de pictură al bisericii Voroneț, importantă ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1488), în urma unui studiu

aprofundat (autor, inginer D. Pârscoveanu), al dinamicii curenților de aer, al umidității și termicii interioare, au fost luate măsuri de refacere a zidului de incintă pentru ecranarea monumentului.

Concomitent, s-au executat lucrări de lărgire a șarpantei bisericii la streșină (cca 3,25 m); acoperișul avînd sarcina principală de a proteja picturile murale exterioare, învelitoarea de șită a fost înlocuită cu tablă de zinc așezată în solzi.

Odată cu lucrările principale de protecție s-au executat amenajări exterioare ca plantații, alei, împrejurimi noi la cele două case vechi din imediata vecinătate a monumentului, redeschizîndu-se vechiul acces, originar, pe sub turnul-clopotniță.

Lucrările vor continua cu refacerea chiliilor de la sudul bisericii pentru încheierea completă a valcrosului ansamblu (arh. **Gh. Sion**).

Pentru anul 1977 în planul de lucrări de restaurare și recepționare al Direcției Patrimoniului Cultural Național sînt prevăzute alte 20 de obiective, dintre care amintim: monumentele de arhitectură de lemn, bisericile Zagra, Aghireș și Văleni, Casa Ion Zidaru din Bistrița-Năsăud, Biserica domnească din Caracal, Casa Eszterhazy din Șard, Chiliile de nord din Mănăstirea Putna etc. **G.S.**

## TEHNICI DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A MONUMENTELOR (TERENURI ȘI FUNDAȚII)

Despre monumentele istorice, ale căror probleme privind conservarea și durată în timp preocupă de mult pe specialiști, s-au elaborat documentațiile menite să contribuie la descoperirea cauzelor ce produc distrugerile acestora precum și la sugerarea modului cum trebuie să se desfășoare cercetările pentru remediile lor.

O serie de sfaturi și soluții practice în ceea ce privește tratamentul monumentelor istorice din punctul de vedere al fundațiilor lor sînt expuse, cu acuratețe și ținută științifică, în volumul *Tehnici de conservare și restaurare a monumentelor (Terenuri și fundații)* de **Edgar Schultze**, editat la Roma sub egida Facultății de Arhitectură a Universității și a Centrului Internațional de Studii pentru conservarea și restaurarea bunurilor culturale.

Cele două părți distincte ale lucrării, familiarizîndu-ne cu problemele subsolului și cuprinzînd analiza cauzelor stricăciunilor — determinate pe baza obținerii datelor exacte — și soluțiile ce trebuie adoptate pentru asanarea monumentelor istorice, se fragmentează în șase capitole.

Prin prezentarea fenomenelor ivite în deteriorarea clădirilor ce s-au datorat de multe ori fie unor fundații cu structuri nereușite fie, în unele cazuri, suprasolicității vechilor fundații ce trebuiau să suporte o încărcătură mai importantă din cauza amenajărilor noi pentru modernizarea monumentelor, prin sugestivele desene și planuri, nenumărate exemple de monumente cercetate ilustrează și clasifică, în capitolul 1 (Exemple), diferite tipuri de fundații.

La monumentele istorice se întîlnesc numai două sau trei tipuri, tehnica de altădată nefiind destul de avansată pentru a reda diversitatea formelor de astăzi:

1. *fundații puțin profunde*
  - fundații izolate
  - fundații filante
2. *fundații pe stîlpi*

În ceea ce privește *fundațiile puțin profunde* și cele *pe stîlpi*, ele „sînt foarte vechi și la originea principalelor tipuri de fundații în istoria omenirii”, întîlnindu-se uneori cazuri în care erau puse pe un spalier de traverse din lemn, trunchiuri de arbori dispuse orizontal sau lemne ecarisate pentru a augmenta suprafața rezistentă, avînd corespondențe azi fundațiile radiale din beton armat.

Clădirile cu *fundații puțin profunde* se odihnesc, în majoritatea cazurilor, pe un sol relativ bun în timp ce cele *pe fundații pe stîlpi* se sprijină pe un subsol moale sau cu apă.

Fiecărui tip de fundație i s-au afectat, în cadrul acestui capitol, subcapitole grupate, în cazul primului tip, după profilul solului (puțin rezistent, rezistent) variațiile artifi-

ciale ale încărcăturii și după influența exploatare miniere în zona monumentului respectiv, iar în cel de-al doilea tip, după starea de rezistență a stîlpilor de lemn la subsolul necorespunzător sau la variațiile apei freactice și, după gradul de încălzire a piloților.

Deosebit de convingător este exemplul *castelului Lörnsfeld* din Germania, construit în sec. XV, transformat și mărit în sec. XVIII. Așezat pe un sol lejer coerent, care a fost mai tirziu uscat prin coborîrea pinzei apei freactice. Acest fenomen antrena o cădere a pereților exteriori, provocînd fisuri, de la acoperiș către bază. Tasările datorate variațiilor apei freactice nu sînt numai cauzele stricăciunilor, ele au produs aici un veritabil fenomen de retragere a stratului superficial care se compune în special din nisip silicios și care este de o grosime variabilă. Coborîrea pinzei freactice este un fenomen des întîlnit în cazul monumentelor istorice, în țările umede, apa freatică fiind influențată de lucrări de urbanizare, de măsurile tehnice ca amenajarea riurilor etc.

Cauza înclinării *turnului din Pisa* (1174—1370) se datorează terenului moale, în profunzime pe o grosime de cca 40 m, și presiunilor pe care le exercită talpa fundației. Procesele mecanice ale creșterii continue a înclinății turnului sînt datorate echilibrului instabil în care el se află. Turnul este atras foarte lent către bază prin înclinăția lui în creștere: mișcarea de rotație datorată greutateii, care acționează de la înălțime spre centrul de gravitație, crește cu deviația și astfel înclinăția sporește continuu.

În cazul *fundațiilor puțin profunde*, clădirile pe piloți sînt adesea expuse pericolelor prin putrezirea stîlpilor de lemn, sub fundațiile izolate, ce apar atunci cînd apa freatică coboară sub muchia superioară a stîlpilor. Pe lîngă acest proces, o profunzime insuficientă a stîlpilor ca și o supraîncălzire a piloților, ca urmare a numărului insuficient de stîlpi, pot să cauzeze unor astfel de fundații.

Capitolul al doilea (Cauzele pagubelor) rezumă cauzele ce produc stricăciuni edificiilor:

1. Supraîncălzirea printr-o transformare ulterioară a clădirilor vechi sau prin fisuri și o transpoziție a forțelor;
2. Coborîrea nivelului apei freactice, secarea ridicată a acestui nivel;
3. Putrezirea stîlpilor de lemn;
4. Influența exploatare miniere;
5. Zdruncinările produse de traficul rutier, lucrările de șantier, de mașinile din vecinătate și cutremurele de pămînt.

După ce arată rolul pe care îl au forajele și sondajele, pe baza datelor pe diferite straturi de subsol în stabilirea măsurilor de asanare, și după ce face o clasificare a sondajelor,

autorul prezintă în capitolul al treilea (Cercetări pe șantier) alt aspect, acela al puțurilor indispensabile *fundațiilor puțin profunde* servind la obținerea indicațiilor asupra profunzimii și genului fundațiilor acolo unde aceasta este posibil ca și la stabilirea nivelului apei freactice de a cărei situație depinde oarecum aprecierea stării fundațiilor. Pe de altă parte, măsurile tasărilor au și ele o oarecare importanță în acest sens, în condițiile în care s-au putut obține date asupra istoricului tasării unui edificiu, ca și observarea largimii fisurilor cu ajutorul benzilor de gips pentru obținerea de informații asupra dezagregării unui edificiu etc.

Capitolul al patrulea, intitulat *Probe de laborator*, se ocupă de stabilirea tipurilor de sol pe baza analizei granulometrice de laborator, a densității, a conținutului în apă, a rezistenței, precum și a altor proprietăți ale solului. Ca urmare a rezultatelor acestor probe, cunoscute și verificate pe teren, sînt furnizate bazele pentru cercetarea condițiilor de statică a solurilor de sub clădire.

Aceste cercetări de statică, a căror pertinentă analiză face obiectul capitolului următor *Probleme de statică a solurilor*, indică mijloacele ce vor fi utilizate pentru asanarea operei arhitecturale și cum se vor dimensiona noile părți ale fundațiilor necesare.

În posesia datelor suficiente, rezultate din cercetările de laborator, din sondajele efectuate pe șantier — care dau posibilitatea traversării tuturor straturilor solului — sau din stabilirea relațiilor între proprietățile conturate în laborator pe cale directă și acelea reieșite din sondaje, se poate recurge la observarea, interpretarea și estimarea tasărilor globale, importante pentru depistarea cauzelor pagubelor și planificarea asanărilor necesare.

În cadrul aceluiași capitol autorul, pe baza exemplelor trase din practică, estimează tasările pornindu-se de la începutul lucrărilor de construcție, pe baza modelului următor:

1. Compararea cu edificiile vecine care n-au fost influențate.
2. Nivelul pinzei freactice.
3. Deformări ale straturilor.
4. Starea scărilor sau a ieșirilor către suprafața solului.

În continuare, acest cuprinzător capitol analizează calculele privind cauzele pagubelor, precum și asanarea edificiilor deteriorate, autorul făcînd considerații asupra încălzirii admise a solului fundației, asupra tasărilor observate la clădiri analoage și situate pe același teren, asupra deformărilor elastice ale edificiilor și rupturii solului prin alunecări, asupra calculului împingerii solului prin influența escavațiilor ce produc deplasări periculoase la baza tălpii fundației etc.